Pedagogika, roč. 69, č. 2, 2019, s. 213–225
http://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/

Systémy odborného vzdělávání v zahraničí[1]

Jan Průcha

Abstrakt: *Text je zaměřen na u nás dosud opomíjenou problematiku komparace zahraničních systémů odborného školství a profesní přípravy v úrovni středního (vyššího sekundárního) vzdělávání. Je uvedena typologie systémů, které jsou velmi odlišné – od švédského modelu se silným zastoupením jednotného vzdělávání až po výrazně diferencovaný německý model duálního odborného vzdělávání. Je popsán také systém odborného vzdělávání a vzrůstající podpora učňovské profesní přípravy v USA. Autor stati apeluje na to, aby se v ČR věnovala větší pozornost výzkumu odborného školství a odborného vzdělávání.*

Klíčová slova: *odborné školy, odborné vzdělávání, typologie odborného vzdělávání, komparace systémů odborného vzdělávání, výzkum odborného vzdělávání.*

Zahraniční systémy odborného vzdělávání

Pokud chceme hodnotit stav a kvalitu odborného vzdělávání v ČR, musíme jej nezbytně srovnávat se systémy odborného školství a vzdělávání ve vyspělých zemích. Bohužel, u nás se komparace českého a zahraničního odborného vzdělávání systematicky neprovádí, ojedinělé popisy jsou omezeny jen na dílčí parametry těchto systémů. V této stati se zaměřujeme na několik případů zahraničních systémů odborného vzdělávání, a to v úrovni vyššího sekundárního vzdělávání (ISCED 3).

Než přikročíme k jednotlivým národním systémům, upozorníme na typologii systémů středního odborného vzdělávání, kterou uvádějí kanadští odborníci v knize *Vocational Education in Canada* (Taylor & Mills, 2015). Typologie je vytvořena s použitím dvou kritérií:

1. Zastoupení odborných programů a všeobecně vzdělávacích programů vzdělávání (srovnávání jejich rozsahu ve školách jednotlivých zemí).

2. Hodnota či významnost přisuzovaná těmto dvěma proudům vzdělávání v jednotlivých zemích.

Na základě toho se rozlišuje několik typů systémů – viz tab. 1.

Vcelku lze konstatovat, že v zahraničních komparacích systémů odborného vzdělávání se nejčastěji objevují taková hodnocení, podle nichž nejlepší či nejefektivnější systém má Německo a podobně také Švýcarsko a Dánsko. Důvodem je zejména intenzivní realizace tzv. duálního modelu v učňovské přípravě v těchto zemích, která se nyní považuje za vhodnou k následování i v jiných zemích. Je však

[1] Tato studie vychází z textu autorovy knihy *Odborné školství a odborné vzdělávání* (2019).

DOI: 10.14712/23362189.2018.848

Tab. 1. Typologie systémů odborného vzdělávání

Švédský model	Integruje odborné a všeobecné vzdělávání v jednom druhu vyšší sekundární školy (viz podroběji níže) a zároveň se oběma druhům vzdělávání přisuzuje stejně vysoká významnost.
Německý a švýcarský model	Všeobecné vzdělávání a odborné vzdělávání je separováno, zároveň je silně zastoupena učňovská příprava. Oba druhy vzdělávání jsou oceňovány ve stejné míře. (O německém systému viz podrobněji níže.)
Britský a kanadský model	Je to „liberálně-tržní model", v němž je všeobecné a odborné vzdělávání striktně odděleno (*streaming*). Přitom všeobecnému vzdělávání se přisuzuje vyšší hodnota než odbornému vzděláván, což (podle Taylora a Millse, 2015) vede k vytváření skupin populace s nižším sociálním statusem. – Můžeme doplnit, že takovouto charakteristiku má též vzdělávací systém v USA.

nutno konstatovat, že nějaký jednoduchý přenos německého modelu do systémů jiných zemí nelze snadno realizovat. Přenos naráží na různé překážky, zejména jde o faktory odlišností národních kultur, jak to dokládají některé výzkumy.

Český systém odborného vzdělávání (podobně jako systémy jiných postsocialistických zemí) nebývá bohužel předmětem mezinárodních komparací, takže je obtížné jej srovnávat se zahraničními systémy. Přesto některé indikátory z komparativních analýz OECD a jiných svědčí o některých příznivých parametrech českého systému (Průcha, 2019).

Terminologická poznámka

Popis zahraničních systémů odborného vzdělávání čerpáme z mezinárodně dostupných zdrojů, v nichž se „odborné vzdělávání" označuje termínem *vocational education and training* (VET), Vedle toho se používá termín *initial vocational education and training* (IVET) odpovídající českému termínu „počáteční odborné vzdělávání" a také *technical vocational education and training* (TVET), tedy „technické odborné vzdělávání a příprava".

Při označení škol, v nichž se odborné vzdělávání realizuje, se v zahraničí často uplatňuje termín *vocational schools*, resp. v němčině *Berufsschulen*, což znamená „odborné/profesní školy", které připravují na povolání, tj. školy typu českých středních odborných učilišť (SOU). Naopak zahraniční školy označované v mezinárodních zdrojích jako „technické" či „technologické" (*technological schools*) odpovídají spíše českým středním odborným školám (SOŠ), i když nejsou vždy ukončeny maturitou, nýbrž jen nějakým diplomem či certifikátem.

Odborné školství v každé zemi je samozřejmě součástí širšího vzdělávacího systému a národní politiky vzdělávání. Zároveň je zakotveno v konkrétním politickém, ekonomickém i kulturním prostředí a je také důsledkem nějakého historického vývoje. Tento kontext vzdělávání

je nezbytný pro pochopení specifičností systému odborného vzdělávání. Pro podrobnější charakteristiky odkazujeme k přehledu národních vzdělávacích systémů v 30 zemích Evropy, Japonska, Kanady a USA (Průcha, 2017).

V této stati se soustřeďujeme pouze na tři specifické systémy středního odborného vzdělávání, a to ve Švédsku, Německu a USA.

Švédsko

Švédský systém odborného vzdělávání je ve světě zcela unikátní. K jeho pochopení je nutno uvést základní principy švédského školního vzdělávání (podrobně o něm Ježková et al., 2011).

Ve Švédsku se od počátku 70. let minulého století uplatňuje princip **jednotné školy**. To znamená, že všechna švédská mládež ve věku 7–16 let se vzdělává v devítileté základní škole (*grundskola*), která má jednotné kurikulum (obsah a cíle všeobecného vzdělávání). To je základní a pro všechny mladé lidi společné východisko k odbornému vzdělávání.

Po ukončení základní školy pokračují téměř všichni žáci (95 %) v jednom typu střední školy, kterou je **gymnaziální škola** (*gymnasieskola*). Je to instituce, která zajišťuje buď všeobecné, nebo odborné vzdělávání v průběhu tří ročníků, tedy zpravidla pro žáky ve věku 16–19 let. Odborné vzdělávání v této škole je organizováno následovně:

Žáci vstupující do gymnaziální školy si volí některé z nabízených národních vzdělávacích programů, které jsou rozlišeny podle perspektivní orientace studentů: 1. **programy akademicky orientované**, tj. připravující studenty na pozdější vysokoškolské studium, nebo 2. programy realizující **odborné vzdělávání a profesní přípravu**.

Všechny programy mají pro všechny žáky společné tzv. **kmenové předměty**. Jsou to: švédština (event. švédština jako druhý jazyk vedle mateřského jazyka), matematika, angličtina, nauka o společnosti, náboženství, přírodní vědy, umění, sport a výchova ke zdraví. Tyto společné předměty zabíraly donedávna asi polovinu času výuky během studia. Po reformě z roku 2011 byl podíl těchto kmenových předmětů snížen zhruba na třetinu v programech profesně orientovaných, aby byli absolventi lépe připraveni pro vstup na trh práce.

Programy profesně orientované (*yrkesprogram*), kterých je celkem 12, jsou tyto:

- průmyslová technologie, včetně programování a obsluhování počítačem řízených strojů a zařízení;
- stavební činnosti a související specializované práce;
- využívání přírodních zdrojů, zemědělství, lesnictví, zahradnictví a živočišná výroba;
- elektrotechnika a telekomunikace;
- energetika, údržba topných, klimatizačních a hygienických zařízení;
- doprava, konstrukce, údržba a opravy dopravních prostředků;
- podnikání, administrativa a veřejná správa;
- řemesla, včetně uměleckých řemesel;

- hotely, restaurace, veřejné stravování a turistický ruch;
- potravinářství, výroba, distribuce a prodej potravin;
- zdravotní péče a sociální služby;
- péče o děti, mimoškolní a rekreační činnosti, trávení volného času.

Přípravné programy pro vysokoškolské vzdělávání (*högskoleförberedande program*) jsou diferencovány na šest oborů:

- ekonomie;
- umění;
- humanitní studia;
- přírodní vědy;
- společenské vědy;
- technika.

Požadavky na přijetí do gymnaziální školy

Požadavky na přijetí do gymnaziální školy jsou odlišné v obou liniích studia:

K přijetí do profesně zaměřených programů musí mít žáci dostačující prospěch ze základní školy ve švédštině, matematice, angličtině + v pěti dalších povinných předmětech.

Ke studiu v přípravných programech pro vysokou školu jsou požadavky náročnější v tom, že je nutný dobrý prospěch kromě švédštiny, matematiky a angličtiny ještě v devíti dalších povinných předmětech.

Veškeré vzdělávání v gymnaziálních školách je pro žáky bezplatné, bez ohledu na to, kdo je zřizovatelem školy. V rámci demokratického pojetí školního vzdělávání ve Švédsku mají všichni absolventi gymnaziální školy, tj. jak akademického proudu, tak profesně zaměřeného proudu, přístup k vysokoškolskému vzdělávání. „V praxi však uchazeči, kteří absolvovali prakticky zaměřené obory, nejsou schopni konkurovat uchazečům z oborů zaměřených teoreticky," jak uvádí švédský odborník H. Daun (in Ježková et al., 2011, s. 150).

Samozřejmě existují žáci se slabším prospěchem v základní škole, kteří na přijetí do gymnaziální školy nedosáhnou. Pro takové žáky jsou určeny tzv. **úvodní programy**, které je připravují pro pozdější přijetí na gymnaziální školu nebo na vstup do méně náročných profesí na trhu práce. Podobně fungují programy pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami (zdravotně postižené aj.), se čtyřletým studiem pokračujícím po základní škole, většinou s profesním zaměřením.

Učňovská příprava

Vedle převládajícího odborného proudu na gymnaziálních školách se menší část mládeže začleňuje do učňovské přípravy (*lärlingsutbildning*). Je to profesní příprava, v níž nejméně 50 % probíhá na pracovišti (v odborné přípravě na gymnaziální škole činí tento podíl nejméně 15 %). Učňovská příprava předpokládá tripartitní kontrakt mezi žákem (resp. do věku 18 let jeho rodiči), zaměstnavatelem a školou. Učni studují stejné povinné předměty jako žáci v gymnaziální škole, na pracovišti mají svého instruktora. Důležité je, že absolventi učňovské přípravy mají možnost kromě vstupu na trh práce

pokračovat ve vzdělávání ve vyšších odborných 1–2letých školách s profesním zaměřením, případně se mohou za určitých podmínek ucházet o přijetí do terciárních institucí.

Hodnocení žáků a ukončování středního odborného vzdělávání

Švédskou specifičností je i způsob hodnocení výsledků vzdělávání u jednotlivých studentů v gymnaziálních školách, který je odvozen z kreditního systému uplatňovaného běžně na vysokých školách: Profesní programy v gymnaziální škole vedou k získání **profesního diplomu** (*yrkesexamen*). K jeho dosažení musí žák nashromáždit během celého studia 2 500 kreditů svědčících o dosažení předepsaných znalostí a dovedností a kromě toho musí úspěšně realizovat diplomový projekt. Učitelé hodnotí dosažené kredity jak ve všeobecně vzdělávacích, tak v odborných předmětech. Projekt posuzuje kromě učitele ještě externí hodnotitel se zkušenostmi v příslušné oblasti praxe.

Německo

Východiska pro zahajování počátečního odborného vzdělávání jsou v SRN zcela odlišná než v jiných evropských zemích. To je dáno hlavně tím, že zatímco ve většině těchto zemí existuje jednotné vzdělávání pro všechnu mládež v úrovni základní školy, obvykle do 15–16 let, v Německu je zakotven princip selekce (rozdělování žáků) již po ukončení prvního stupně základního vzdělávání, tj. ve věku 10 let

Ve věku 15–16 let mohou všichni žáci (s výjimkou žáků víceletých gymnázií) zahajovat některou z cest **počátečního odborného vzdělávání** v úrovni vyšších sekundárních škol. A zde je variabilita německých odborných škol velmi pestrá, také v důsledku toho, že při federativním uspořádání SRN má každá spolková země určité specifické typy škol. Hlavní typy středních odborných škol jsou tyto (s alternativními názvy v jednotlivých spolkových zemích):

- **Profesní (učňovská) škola** (*Berufsschule*) realizuje duální profesní přípravu (*duale Berufsausbildung*) v rozsahu obvykle tří ročníků. Duální příprava znamená, že část přípravy probíhá ve škole, podstatná část ale probíhá v podniku.
- **Ročník základní profesní přípravy** (*Berufsgrundbildungsjahr*) je kompenzační jednoleté vzdělávání pro žáky, kteří nedokončili hlavní školu nebo ji dokončili se špatným prospěchem. Ročník slouží k tomu, aby žáci mohli zahajovat učňovskou přípravu.
- **Odborné školy pro povolání** (*Berufsfachschule*) připravují na povolání v délce 1–3 ročníků a podle toho poskytují profesní kvalifikaci, např. sekretářská práce, obchodní asistent, technik.Na ukončení této školy mohou žáci skládat zkoušku (*Fachschulreife*) dokládající jejich odborné znalosti a mohou pokračovat ve vzdělávání na vyšší odborné škole nebo na odborném gymnáziu.
- **Odborné/profesní gymnázium** (*Berufliches Gymnasium* / *Fachgymnasium*). Tyto školy existují v Sasku, Šlesvicku-Holštýnsku a v jiných spolkových zemích na úrovni vyššího stupně gymná-

zia jako tříleté školy. Poskytují jednak všeobecné, jednak odborné vzdělávání s orientací na obchodní, ekonomické, technické, informatické, potravinářské a zemědělské profese. Studenti skládají maturitu a mají přístup na vysoké školy. Studium trvá 3–4 roky a absolventi mají za určitých podmínek přístup k vysokoškolskému studiu.

- **Nástavbové školy pro povolání** (*Berufsaufbauschule*) jsou odborné školy s jedním až třemi ročníky, zejména pro mladé lidi, kteří jsou již zaměstnáni, avšak nemají absolvované středoškolské vzdělávání nejméně v úrovni reálky. Mohou na nich studovat žáci, kteří již prošli učňovskou přípravou nebo několika roky praxe. Studium je zakončeno závěrečnou zkouškou, která je ekvivalentní se zkouškou z reálky.
- **Odborná vyšší škola** (*Fachoberschule*) není ekvivalentem českých vyšších odborných škol, jak by naznačoval název. Tyto odborné školy v SRN jsou na úrovni vyšších sekundárních škol, navazují na reálku, po dvouletém studiu (11. a 12. ročník) opravňují ke vstupu do vysokých odborných škol. Studium je bezplatné, kombinuje odborné teoretické vzdělávání s praxí na pracovištích, např. v technických a ekonomických oborech, v zemědělství, sociální péči aj.
- **Vyšší profesní škola** (*Berufsoberschule*) je typ odborné školy působící jen v některých spolkových zemích. Je určena pro ty studující, kteří již ukončili profesní učňovskou přípravu nebo mají pět let odborné praxe. Umožňuje v dvouletém prezenčním studiu (resp. v delším distančním studiu) v různých oborech získat certifikát opravňující k vysokoškolskému studiu, s požadavkem vykonání zkoušky z cizího jazyka.

Participace ve středním odborném vzdělávání

V úrovni středních (vyšších sekundárních) škol se celkem 48 % žáků zúčastňuje v některém typu odborného vzdělávání a 52 % ve všeobecném vzdělávání. Z toho většina (86 %) prochází systémem duálního vzdělávání, a to nejen v učňovské přípravě, ale i v odborných školách vedoucích k maturitě (Hippach-Schneider & Huismann, 2016).

Duální systém

Jednou z předností německého odborného vzdělávání, která jej činí výtečným v mezinárodním hodnocení, je tzv. duální systém (*duales System*). U nás je chápán jen jako způsob učňovské přípravy, avšak jeho působení je širší:

1. Duální systém funguje v Německu nejen v rámci učňovské přípravy, ale je to princip uplatňovaný i v jiných typech středního odborného vzdělávání a také terciárního odborného vzdělávání.

2. Duální systém je nejšířeji realizován a propracován v Německu, ale realizuje se také v odborném vzdělávání jiných zemí, zejm. v Rakousku, Švýcarsku, Dánsku, Maďarsku, Nizozemsku a částečně také v České republice a v Slovenské republice.

Co je duální systém?

Duální systém v Německu je nejvíce prováděn v rámci učňovské přípravy na povolání. Je to státem garantovaná příprava, která se realizuje souběžně na pracovišti a v učňovské škole (*Berufsschule*). Účelem systému je zajistit, aby učni získali co nejefektivněji praktické dovednosti, které vyžaduje výkon určité profese. Jde o zhruba 350 uznaných povolání, a to v průmyslu, obchodu, řemeslech, veřejných službách, zemědělství a námořní plavbě.

Příprava probíhá tak, že asi 40 % času představuje teoretická část, tj. osvojování poznatků, které učni získávají ve škole. Školní docházka probíhá obvykle dva dny týdně v celkovém rozsahu 12 hodin. Žáci se vzdělávají jednak ve všeobecných předmětech (němčina, společenské vědy, ekonomie, občanská výchova, náboženství, tělesná výchova), jednak v odborných předmětech, které však nejsou vázány ke konkrétním profesím, ale představují společný odborný základ. V praktické odborné přípravě (60 % času) na pracovištích jsou již učni připravováni pod vedením instruktorů / mistrů ve speciálních dovednostech jednotlivých profesí.

Praktická příprava probíhá v podnicích, které jsou schopny poskytovat kvalifikované odborné učitele. Je prováděna soustavná kontrola zajišťující, aby praktická příprava probíhala na kvalitní úrovni a jednotně v souladu s celostátně závaznými předpisy. Protože ne všechny firmy jsou schopny zajišťovat požadavky na kvalitní profesní přípravu, např. kvůli nedostatečnosti technického vybavení, jsou k dispozici tzv. **centra profesní přípravy** (*überbetriebliche Berufsbildungsstätten*), která jsou vybavena tak, aby nahrazovala reálné pracoviště.

Duální příprava je založena na kooperaci mezi třemi stranami: zaměstnavatelé, odbory a vláda. Z toho plyne, že zaměstnavatelé mají velký vliv na obsah a zaměření duální přípravy z hlediska měnících se potřeb trhu práce. Zároveň mají velkou roli i profesní komory v jednotlivých státech SRN. Na federální úrovni zajišťuje spolupráci mezi aktéry duální přípravy a odborného vzdělávání vůbec Spolkový institut pro profesní vzdělávání (*Bundesinstitut für Berufsbildung – BIBB*). Ten poskytuje pomoc poskytovatelům profesního vzdělávání a monitoruje jeho provádění.

Velkou roli zastávají také profesní komory průmyslu, obchodu, řemesel a svobodných povolání. Dohlížejí na kvalitu duálního systému a kontrolují, zda jsou plněny standardy požadavků na přípravu pro jednotlivé profese a na dodržování kontraktů. Ti, kdo vstupují do učňovské duální přípravy (resp. rodiče nezletilých učňů), uzavírají smlouvu se zaměstnavateli, kteří se zavazují provádět na své náklady kvalitní profesní přípravu zúčastněných učňů a vyplácet jim také mzdu. Ta činí obvykle asi jednu třetinu toho, co dostávají kvalifikovaní dělníci, a postupně se zvyšuje během pokračování učňovské přípravy.

V úrovni vyššího sekundárního vzdělávání studuje v odborném vzdělávání asi 48 % žáků a z toho asi 86 % je začleněno do duálního systému odborné přípravy. To

představuje každoročně více než 1 milion žáků. Jsou to většinou absolventi hlavní školy, ale část žáků jsou i absolventi reálky nebo jiných typů škol. Němečtí odborníci považují duální systém za efektivní, jak se konstatuje ve zprávě CEDEFOP.

Specifičnosti učňovské profesní přípravy

V Německu má učňovská příprava některé odlišnosti od učňovské přípravy v ČR. Především je v Německu mnohem větší zájem o učňovskou přípravu. Zatímco v ČR je sdílen názor, že do učňovské přípravy se hlásí (či se mají hlásit) hlavně ti žáci, kteří nemají schopnosti pro teoretické odborné studium, v Německu je situace odlišná.

V posledních letech tvořili největší skupinu uchazečů o učňovský kontrakt studenti, kteří dokončili reálku a získali v ní závěrečný certifikát (*Realschulabschluss*) – celkem 42,8 %, tj. 220 191 žáků. Dále více než třetina uchazečů (26,2 %, tj. 134 808 žáků) měla maturitní zkoušku z gymnázia. A jen 30 % (144 537) žáků přicházelo do učňovské přípravy z hlavní školy. Z toho vyplývá, že mezi německými učni vysoce převažují mladí lidé s předchozím náročnějším vzděláním než jen z běžné hlavní školy.

Vysoký zájem o učňovskou přípravu způsobuje, že poptávka po ní převyšuje nabídku volných kapacit: např. v roce 2015 bylo v Německu nabízeno 563 056 učňovských pozic, avšak poptávka činila 602 886 zájemců. V důsledku toho trpí některé obory nedostatkem učňů.

USA

USA jsou jednou z nejrozvinutějších zemí po stránce ekonomické a vědeckovýzkumné. Na této vyspělosti se nepochybně podílí také odborné školství a odborné vzdělávání. Je tudíž nezbytné se jím zabývat – jenže co o něm víme?

Struktura a stav odborného školství a odborného vzdělávání v USA jsou u nás nedostatečně známé. Neexistuje žádná samostatná publikace o školství v USA celkově, natož speciálně o školství odborném.

Především je nutno připomenout, že v USA neexistuje nějaký jednotný vzdělávací systém, jak je to obvyklé v Evropě, nýbrž školní vzdělávání má odlišnosti v jednotlivých státech federace (celkem 50 států). Přesto lze vymezit určité společné vzdělávací cesty, kterými obvykle procházejí američtí žáci (podrobněji o vzdělávacím systému v USA in Průcha, 2017).

Američtí žáci zahajují povinné vzdělávání ve věku 6 let v primární škole (*elementary school*), ve které se vzdělávají během osmi nebo šesti ročníků (různé alternativy primární a nižší sekundární školy). Pak vstupují obvykle do střední (vyšší sekundární) školy se čtyřmi ročníky zvané *high school,* resp. do některého jiného typu střední školy. Většinou ukončují toto vzdělávání ve věku 17 let, a tato jejich vzdělávací dráha je souhrnně označována K-12 (tj. celkem 12 let vzdělávání po mateřské škole – K jako *kindergarten*). Absolventi mohou získávat závěrečný diplom GED (*high school diploma*), požadovaný pro vstup do vyššího vzdělávání včetně odborného.

To znamená, že až do věku 17 let američtí studenti nemohou zahajovat počáteční odborné vzdělávání – na rozdíl od evropských zemí včetně ČR. Střední škola jim poskytuje všeobecné vzdělávání, i když prostřednictvím řady volitelných předmětů mohou o některých odborných oblastech získávat základní orientaci (předměty o ekonomii, přírodních vědách, uměleckých oborech aj.). Po absolvování střední školy (kterou část studentů nedokončuje, což je jedna z bolestí amerického vzdělávání) vstupuje většina studentů do některé z kolejí nebo méně často do učňovské přípravy.

Kolej (*college*) je další specifičností amerického vzdělávacího systému. Je to druh školy, která má několik typů:

Nejobvyklejší jsou dvouleté, tzv. **nižší koleje**. Poskytují postsekundární neterciární vzdělávání (v úrovni ISCED 4) buď všeobecné, nebo profesně orientované. V mnoha státech USA jsou označovány jako *community college.* Prochází jimi více než 40 % mládeže v postsekundárním vzdělávání. Většina těchto škol má soukromé zřizovatele, takže studenti platí školné. Některé nižší koleje mají programy pro základní přípravu k profesím, u nichž vystačí s nízkou kvalifikací (např. údržba veřejných parků). Tyto školy mají také programy pro vzdělávání dospělých studujících při zaměstnání.

Dalším typem jsou **čtyřleté koleje**, z nichž některé jsou v úrovni ISCED 5 či ISCED 6, tj. v úrovni českých vyšších odborných škol. Jsou to zejména technické školy (*technical colleges / technical institutes*). Absolventi získávají titul *Associate Degree,* výjimečně udělují některé tyto koleje bakalářskou hodnost. Jsou to oborově specializované a profesně zaměřené školy různých oborů (většinou technické, ekonomické, zdravotnické, umělecké, učitelské, zemědělské aj.). Absolventi vstupují buď na trh práce (do pozice středních manažerů, jako zdravotní sestry, kvalifikovaní technici, lékárníci apod.), nebo pokračují ve vysokoškolském vzdělávání.

Z hlediska hodnocení kvality je úroveň kolejí jakožto odborných škol velmi rozdílná. Například do komunitních kolejí mohou vstupovat studenti bez ohledu na studijní výsledky na střední škole a také nároky na studium v koleji jsou mnohdy velmi nízké, jak podle mezinárodních kritérií, tak i podle hodnocení amerických odborníků. K nevyrovnané úrovni kolejí přispívá také to, že každá škola má právo na stanovení vlastních standardů výkonu studentů. Některé školy uplatňují princip *work-based education,* tj. kombinují převažující teoretickou přípravu se získáváním praxe v podnicích, zdravotnických zařízeních, úřadech apod. Nabízené obory studia jsou někdy málo náročné, např. populární obor *home economics,* který zahrnuje předměty „domácího hospodaření", od zdravé výživy, ošetřování malých dětí, odívání, hygieny bydlení až po domácí účetnictví a finanční gramotnost. Mnohé z těchto škol nabízejí také rekvalifikační programy různé délky a náročnosti studia.

Učňovská profesní příprava

Je zvláštní, že v ČR se vůbec neprojevuje zájem o to, jak je organizována a jak

se provádí profesní příprava učňů v USA. Pokud se zřídka objeví nějaké informace o americkém odborném vzdělávání, týkají se převážně vysokých škol, ale učňovství jako by v USA neexistovalo. Přitom opak je skutečností – profesní příprava ve formě učňovství vždy v USA fungovala a v současných letech zažívá značný rozvoj a má politickou i finanční podporu (podrobněji viz Průcha, 2019).

V současných letech zažívá učňovská příprava značný rozvoj a je podporována nejvyššími politickými představiteli. Nejnověji (15. 6. 2017) prezident Donald Trump prosazoval nutnost rozšiřování a zkvalitňování učňovského vzdělávání a zároveň navrhoval dvojnásobnou finanční podporu pro toto odborné vzdělávání.

Učňovské vzdělávání v USA funguje takto: Na rozdíl od evropských vzdělávacích systémů v USA se zahajuje učňovská příprava obvykle až po ukončení high school, tzn. typicky ve věku 17–18 let, avšak velkou část učňů představují i starší účastníci ve věku 20 let a výše. Podle odborné náročnosti trvá tato příprava 1–5 let.

Je rozšířen model **duální přípravy** (Američané přitom často odkazují na německý systém jako vzor), kdy američtí učni absolvují většinu přípravy v praxi v podnicích a v jiných pracovištích a menší část ve školní výuce. Výuka probíhá v komunitních a jiných kolejích nebo v odborných školách. Práce učňů je honorována podle uzavřené smlouvy.

Na federální úrovni dohlíží na organizování učňovské přípravy ministerstvo práce (*U.S. Department of Labor*), resp. jeho *Office of Apprenticeship.* Registrované učňovské programy (*registered apprenticeships*) musí splňovat stanovené standardy kvality. Registrace se udělují prostřednictvím státních agentur pro učňovství v jednotlivých státech federace. Kritéria registrace se týkají splňování federálních a státních standardů přípravy, zajišťování vysoké kvality praktického výcviku, zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví učňů v podnikovém provozu aj. Nezbytná je také podpora odborů v příslušném odvětví.

Konkrétní realizace učňovské přípravy má tyto charakteristiky: Učňovská příprava v každém roce zahrnuje typicky 2 000 hodin přímo v pracovní praxi a nejméně 144 hodin školní výuky. Učni dostávají mzdu, která se postupně zvyšuje s tím, jak si učni osvojují dovednosti příslušné profese. Průměrná počáteční mzda učně je asi 15 dolarů za hodinu (stav v roce 2016). Plat pracovníka, který dokončí program učňovské přípravy, činí asi 60 000 dolarů ročně, což je výrazně více než u nekvalifikovaných pracovníků Absolventi registrované učňovské přípravy získávají certifikát (*professional certification / trade certification*) platný po celých USA.

Do učňovské přípravy se může přihlásit každý, kdo je nejméně 16 let stár, i když do některých programů pro riziková povolání se požaduje minimální věk 18 let. Celkově učňovské programy zajišťují přípravu asi pro 1 000 povolání. V současné době jsou nejžádanější (z hlediska trhu práce) tato povolání: IT programátoři, elektrotechnici, telekomunikační technici, letečtí mechanici, zdravotní ošetřovatelky, stavební řemeslníci, dentální

asistenti, pojišťovací agenti, řidiči nákladních automobilů, strojvedoucí lokomotiv, mechanici výtahů, svářeči, pokrývači, instalatéři.

Učňovská příprava je v současné době vydatně podporována v důsledku toho, že na trhu práce jsou asi 2 miliony volných pracovních míst a je nedostatek kvalifikovaných pracovníků v řadě oborů, zejména technických. V učňovské přípravě je asi 505 000 učňů školících se ve více než 20 000 registrovaných programech.

Přes velký rozmach učňovské přípravy (růst o 25 % mezi roky 2010 a 2015) a finanční podporu ze strany zaměstnavatelů se nachází učňovství v USA stále za podílem učňovské přípravy v Německu, Švýcarsku, Velké Británii, Japonsku či Rusku. Proto se provádí rozsáhlá náborová kampaň pro učňovské programy, směřující zejména na absolventy středních škol. Jsou lákáni na to, že učňovská příprava je učňům placena a že po jejím dokončení získávají snadno zaměstnání. Reklamy

Tab. 2. Argumenty podporující učňovské vzdělávání v USA

V posledních letech v USA značně zesilují snahy prosazující, aby se učňovská příprava mnohem více rozšířila a zkvalitnila. V četných dokumentech a proklamacích ze sféry průmyslu, vzdělávací politiky, ekonomie trhu práce a také z washingtonského *Center for American Progress* (CAP) se argumentuje, že americký systém odborného vzdělávání a profesní přípravy není uzpůsoben k tomu, aby uspokojoval současné a budoucí potřeby ekonomiky a aby zajišťoval schopnost USA uplatňovat se úspěšně v globální soutěži zemí.
V jednom dokumentu CAP (Olinsky & Ayres, 2013) je podána analýza nedostatků odborného vzdělávání za situace, kdy se zvyšuje potřeba pracovních míst pro kvalifikované pracovníky s postsekundárním vzděláním, tj. po absolvování střední školy: V roce 1973 se požadovalo při obsazování pracovních pozic, aby 28 % uchazečů mělo postsekundární odborné vzdělání. Tento počet se zvýšil až na 59 % v roce 2008 a prognóza uvádí 65 % v roce 2020. Tyto pozice nepředpokládají bakalářské vzdělání, nýbrž vyžadují určitou úroveň postsekundární odborné přípravy, certifikát technické kvalifikace – přesně to, co může nabídnout učňovská příprava.
Dále se konstatuje, že ve veřejnosti se stále udržuje mylná představa, že profesní vzdělávání a učňovská příprava jsou určeny pro méně nadané studenty. Tato představa je podle autorů plodem historického separování „akademického vzdělávání“ a „odborného vzdělávání“, které započalo po Smith-Hughesovu zákonu v roce 1917. Avšak současné odborné vzdělávání je odlišné od toho, jak vypadalo před desetiletími.
Závažnost této tradiční separace je posilována negativním vnímáním profesní přípravy a technického vzdělávání. Účastníci učňovské profesní přípravy jsou považováni za kognitivně méně schopné než jejich vrstevníci v akademickém vzdělávání. Jsou chápáni jako „manuálně orientovaní“ oproti studentům v kolejích s akademickým kurikulem, kteří jsou „orientovaní na abstraktní myšlení“. Tato rozdílnost vzdělávacích orientací zakotvená v současných politických debatách vede k omezování potenciálu mnoha mladých lidí, zejména z nízkopříjmových rodin.

propagují také to,že učňovská příprava zaručuje absolventům nadprůměrné platy bez toho, že by museli studovat ve čtyřletých kolejích.

Důvodem, proč je učňovská příprava v USA přes veškeré výhody stále nedostatečně rozšířena, jsou různé. Spočívají zejména v malé obeznámenosti mladých lidí s výhodami, které vyučení poskytuje. Také přetrvávají předsudky, že učňovství je vhodné hlavně pro chlapce, a proto se do něho začleňuje málo dívek. Další překážkou je to, že některé firmy investující do učňů se obávají, že jim vyučení pracovníci po získání certifikátu odcházejí a posilují konkurenční podniky. Existují také velké rozdíly mezi státy federace v rozšíření učňovské přípravy a mzdách vyučených pracovníků, např. v jižních státech USA (Louisiana, Mississippi, Tennessee) je rozšířenost učňovství nižší, než činí průměr USA.

Tabulka 2 uvádí názory amerických odborníků o důležitosti učňovské profesní přípravy a o překonávání některých nesprávných postojů k učňovství (zde je zřejmá podobnost k české situaci).

Také v různých dokumentech federálních institucí se konstatuje, že učňovské programy potřebují ještě větší politickou podporu než dosud, aby se USA udržely v této oblasti na úrovni nejprůmyslovějších zemí světa.

Na závěr

V kontrastu s významností odborného vzdělávání v České republice dnes neexistuje samostatná instituce pro výzkum tohoto sektoru. Dlouholetá existence takové instituce, kterou byl Národní ústav pro odborné vzdělávání (původně Výzkumný ústav odborného školství), byla neuváženě zlikvidována v roce 2012 zrušením tohoto ústavu. Na rozdíl od této situace působí na Slovensku samostatný Štátny inštitút odborného vzdelávania v Bratislavě.

V zahraničí je výzkum odborného vzdělávání silně rozvinut. Disponuje řadou specializovaných časopisů (např. *International Journal for Research in Vocational Education and Training),* monografií a encyklopedií (např. *Handbook of Technical and Vocational Education and Training Research,* Rauner & Maclean, 2009) a širokou sítí národních a mezinárodních center výzkumu (podrobně viz Průcha, 2019). Tyto zdroje je potřebné u nás studovat a jejich poznatky využívat.

Literatura

Hippach-Scheinder, U., & Huismann, A. (2016). *Vocational education and training in Europe – Germany.* Cedefop ReferNet VET in Europe reports.

Ježková, V., Dvořák, D., Greger, D., & Daun, H. (2011). *Školní vzdělávání ve Švédsku.* Praha: Karolinum.

Olinsky, B., & Ayres, S. (2013). *Training for success: A policy to expand apprenticeships in the United States.* Washington, DC: Center for American Progress.

Průcha, J. (2017). *Vzdělávací systémy v zahraničí. Encyklopedický přehled školství v 30 zemích Evropy, Japonsku, Kanadě, USA.* Praha: Wolters Kluwer.

Průcha, J. (2019). *Odborné školství a odborné vzdělávání. Fungování systému, problémy praxe a výzkum.*Praha: Wolters Kluwer.
Rauner, F., & Maclean, R. (Eds.). (2009). *Handbook of technical and vocational education and training research.* New York: Springer.
Taylor, A., & Mills, D. (2015). *Vocational education in Canada.* Oxford University Press.
Vocational education and training in Sweden. Short description. (2009). Luxembourg: Publications Office of the European Union

Prof. PhDr. Jan Průcha, DrSc.
e-mail: janprucha@volny.cz

PRŮCHA, J. Systems of Vocational Education in Foreign Countries

The present paper deals with a comparison of systems of vocational education. Three different systems are shortly described, namely vocational education (schools of the level ISCED 3) in Sweden, Germany and USA. Special attention is devoted to dual model of professional education and the problems of apprenticeship in particular. The author argues that the research of vocational education is greatly underestimated in the Czech Republic. On the contrary, in other countries research of vocational education and professional training is intensively developed in other countries, including comparative studies of vocational education systems.

Keywords: *vocational schools, vocational education, typology of vocational education systems, research on vocational education.*